

הסולם המיסטי
ציורו של J. Bowring (1819)

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

על המסה של אריך נוימן: "האדם המיסטי"

אלה עמיצור

(הרצאה שניתנה במפגש האגודה הישראלית לפסיכולוגיה
אנליטית)

ברצוני לספר לכם על המסה של אריך נוימן על אדם המיסטי, אבל אקדים כמה מילות מבוא לאריך נוימן עצמו. אריך נפטר בן חמישים וחמש בלבד, כשהוא מותיר אחריו יצירה עמוקה ועשירה מאד.

כשהגיע אריך לציריך מברלין הלך לאנליזה אצל יונג ומזה צמחה ידידות מופלאה המבוססת על הערכה הדדית עמוקה. יונג העריך במיוחד את יכולתו של נוימן לחשוב באופן עצמאי ולסתור אף את דעותיו של יונג עצמו, האנליטיקאי שלו, וזה מאד מצא חן בעיני יונג. נוימן היה פסיכולוג, ואמן ורופא, אך לדעתי, בעיקר היה פילוסוף. ברוב עבודותיו ובמיוחד בהרצאותיו לאיראנוס כתב את המטה-פסיכולוגיה שלו. נוימן גילה עניין רב במדע ובהרצאותיו הביא משיחותיו עם פיזיקאים, ומן הבולטים ביותר באותה תקופה. הוא מרבה לדון על בעיות הפיזיקה של הקוונטים ועל קשריה עם פסיכולוגיה המעמקים. הוא מצטט את וולפגאנג פאולי ואחרים שהיו מעוניינים בתחומי התפיסה הארכיטיפית. האהבה של נוימן לספרות התבטאה בפירושים שכתב על יצירות קפקא: פירושו נתנו לנו משמעות אנושית עמוקה על מחשבת קפקא. הוא לא פרסם דברים על החסידות כי לא הכיר אותה ממקור ראשון בעברית ובאידיש.

היתה לו אהבה גדולה לפיסול והוא כתב בין השאר על עבודותיו של הפסל האנגלי הנרי מור. על מוצרט כתב מסה על חליל-הקסם וכן כתב דברים מופלאים על ליאונרדו ועל שגאל.

אספר לכם היום על מסתו על האדם המיסטי. זו המסה הראשונה שנתן ב 1948 בכינוס "איראנוס" באסקונה ("איראנוס הוא מפגש שנערך באסקונה שבשווייץ אחת לשנה ובו בכירי ההוגים והחוקרים בתחומי הפסיכולוגיה, המדעים והאומנויות דנים בנושאים שונים מתוך השקפה יונגיאנית. נושאי הדיונים מתפרסמים שנה מראש).

בתחילה חשבתי להציג סיכום של המסה הזו, אבל ראיתי שאי אפשר לסכם מסה כזו בקיצור כלשהו. אציין את התימות והנושאים שהוא העלה ביצירה הזו.

לכל אמן יש מוטיב מרכזי שהיתר סובבים סביבו. הנושא הזה מלווה את האמן כל חייו והוא חוזר אליו שוב ושוב כדי לשפרו ולעבדו וכך לכל אורך יצירתו. חייו של האמן עם יצירה כזו משפיעים רבות על אישיות האמן. נוימן מוצא שאצל ליאונרדו די וינצ'י, אצל שגאל, אצל פיקאסו, ההבט הרוחני, הנומינוזי, האלוהי בא לביטוי. המילה נומינוזי שבאה מרודולף אוטו ("הקדושה") נשמעת מעניינת מאד וגם לא מחייבת ולכן מרבים להשתמש בה.

כיצד אצל נוימן מתבטאה נוכחות זו? איך נוימן מתייחס אל היהדות? מה היה הקשר האישי שלו עם היהדות? תשובות לכך אנו מוצאים במסה "אדם ומשמעות" בספר "מקומה של היצירה":

"אני מרגיש שאיני יהודי טוב, למרות שאינני בטוח בכך. אבל למדתי על ההתגלות של האלוהות כדבר נטול צורה ויצירתי. ביהדות דרך המונח יהוה הקשור ביציאת מצרים, עולה המונח המוזר "אהיה

אשר אהיה". היות שכל אדם יכול ללמוד רק מהתנסותו שלו עולה שאלת המשמעות. ואני תמה האם יש באפשרותי בכלל להגיע להכרת האלוהות, אשר היא שהעניקה לי את הכרתי שלי, אולם אני משוכנע שהנקודה של מודעות נובעת מן ה"אהיה אשר אהיה". קביעה זו של ה"אהיה" נוגעת לדבר אשר יצר אותי ויצר את נוכחותי, את הוויית הבלתי מתכלה.

זה מראה את אמונתו של נוימן לא רק באל אלא גם בהשארות הנפש והוא אכן האמין בכך. אריך אמר ליוליה (אשתו) דבר שאני אישית לא אשכח אותו כי יוליה נוימן הזכירה לי אותו פעמים רבות באנליזה שלי. אריך אמר זאת ליוליה כשנתגלתה מחלתו ב-1960: "אבל יוליה, הרי המוות איננו סוף".

לי זה עזר מאד להתחזק לנוכח מותם של קרובים לי. עבור נוימן זו לא היתה רק אמונה, זו היתה בבחינת ידיעה. זה הכתיב לו את "האדם המיסטי", וזו אותה הכרה שאנו מוצאים בכל מסות האיראנוס של נוימן. ב"אדם המיסטי" נראה כיצד נוימן התקרב למה שלא ניתן לגעת בו. למה שעובר את חושינו. למשהו שאנו חיים בו והוא חי בתוכנו.

רציתי עוד לעמוד על הקשר שבין "האדם המיסטי" לבין ספרו של נוימן "המקורות וההיסטוריה של התודעה". ספר זה הופיע ב-1949 אבל יונג מעיד שכתב היד היה בידיו כבר ב-1946. האדם המיסטי נכתב ב-1948 וככל הנראה שתי יצירות אלה צמחו באותה עת ומאותה השראה. בכל אופן, ברור שהאדם המיסטי מהווה המשך טבעי לאדם של "המקורות". שם (בעמוד 119) נוימן מגיע להזכיר את הקבלה לאחר שדיבר על המיתולוגיות של תרבויות הקדם, והוא אומר: "כמה עזים הם הדימויים הארכיטיפיים הבסיסיים נוכל ללמוד מן הקבלה. היהודים תמיד ניסו להעדיף אלמנטים של מודעות ומוסר, אולם הקבלה, היא התגובה האדמתית החוויתית לתודעה המוסרית ביהדות. הקבלה לא רק מעלה ארכיטיפים בולטים אל התודעה אלא רואה בהם גם בסיס להבנה מחודשת של ההיסטוריה היהודית." וכאן הוא מצטט את האר"י: "לפי תורת האר"י האדם אינו רק שיאה של הבריאה אלא שעליו מוטלת מלאכת התיקון של הבריאה ושל האלוהים עצמו. עמדתה האנטרופוצנטרית המודגשת של הקבלה היא במרכז".

על עמדה קבלית זו בעצם בנה נוימן את התפיסה של האדם המיסטי. נושאה של המסה היא המיסטיקה של האדם המיסטי. נוימן רוצה לדעת באיזו מידה המיסטיקה היא תופעה אוניברסאלית. והוא שואל האם נוכל לקרוא לאדם "הומו-מיסטיקוס". שאלה זו עולה, אם כן, מתוך גילוי האוניברסאליות של היסודות המיסטיים באדם, וזה חרף העובדה שלא כל אדם מדווח על חיים מיסטיים במובן הרווח של מושג זה.

הנטייה לחוות את החוויה המיתית היא נתון מולד, כמו כל אינסטינקט וארכיטיפ.

ב-1948 יונג מברך את נוימן בעקבות קריאת המסה. כותב יונג: "אתמול אך זה סיימתי את קריאת המסה. אני יכול רק להביע את הערצתי לדרך שבה הצלחת להשתלט על המשימה הקשה שנטלת על עצמך. נראה לי שהמיסטיקה מעולם לא זכתה לטיפול כה מקיף ומעמיק כמו במסתך".

אחרי הגדרת הנושא: "האדם כהומו-מיסטיקוס", אומר נוימן שעלינו להיות מודעים לשתי מגבלות במחקרנו. למגבלה הראשונה יש אופי כללי: לאדם המודרני יש ידיעת יחסיות מקומו בעולם. הוא גם יודע שהכלים שעליהם הוא נשען גם הם מוגבלים. היום הוא כבר יודע שאינו יכול להכריז הכרזות מוחלטות אודות המציאות.

המגבלה השנייה יותר ספציפית והיא נובעת מן הידיעה שהפסיכולוג יכול להכיל בתודעתו את התחום האנושי ואינו יכול לעבור את גבולות נסיונו. אבל מול אלה עומדת העובדה שהתחום הפסיכולוגי של כל מה שאנושי נראה לנו כל כך ענקי, עד כי מודעותנו החוקרת חושבת שלעולם לא תגיע אל גבולותיה ואת מגבלותיה.

את המגבלה השנייה הוא מסביר ביתר פירוט: בעיית הלא-מודע-הקולקטיבי היא גם בעיית המיסטיקה ובעיית האדם המיסטי. מכיון שהתהליך היצירתי מתרחש בעיקר מחוץ ומעבר למודעות, צריכים להתייחס אליו כאל חוויה בגבולות האגו. לכן כל נסיון להתקרב אל הזרימה המרכזית הזו הוא משימה מסוכנת. שהרי לא ניתן לתפוס זאת דרך התערבות ישירה של המודעות. יש להתקרב אליו בדרך של התקרבות סחור-סחור.

מצב הפסיכולוגיה פרדוקסאלי מאד. מצד אחד יש לנו נושא הידע – הסובייקט, שהוא מרכז המודעות, אך מצד שני יש לנו המושא, הפסיכה, שהאגו מנסה להכיר אותו. הפסיכה היא האובייקט של החקירה. אך האגו והפסיכה שניהם מעורבים ביותר זה בזה וכל מערכת כזו מהווה חלק של האחרת. העובדה ששתי מערכות אלה נהנות מעצמאות מסוימת אך תלויות זו בזו יוצרת בעיות פסיכולוגיות רבות. אותה בעייה ניצבת בפנינו כשאנו מנסים להכיל את הבעיה המיסטית. גם כאן הסובייקט של החוויה קשור בקשר בלתי נפרד לתופעה הנחקרת – לתופעה המיסטית. בקיצור: כשאנו מדברים על

אנטרופולוגיה מיסטית יש לנו תיאוריה המוכללת בתוך תיאוריה כללית של היצור האנושי. לכן ההתבוננות שלנו יוצאת מנקודה מאד רחבה אך גם מנקודה מעורפלת של המיסטיקה. עבורנו מיסטיקה שייכת לא רק לדתות אלא לקטגוריה יסודית של ההווייה האנושית. מדובר בהווייה שקוריית כשהמודעות כבר איננה מרוכזת סביב האגו. וזה יכול להתרחש בשעות, ימים או רגעים – במשך זמן כלשהו.

את השלב הראשון של המצב המיסטי אנו מגלים כבר בשלב האורובורי – במה שאנו קוראים שלב ה-participation mystique.

הודות למאבק בלתי פוסק עם כוחות הלא-מודע מתפתחים כוחות המודעות אולם הלא-מודע מאיים תדיר לבלוע את המודע. היוצא מכך שעלינו להלחם תמיד על יציאה מן האחדות הבלתי מחולקת הראשונית, הגן-עדנית, הטרומ-מודעת. בתוך מאבק זה האגו מתנהג כגבור, אך רק משיצא מן השלב האורובורי הוא הופך לגבור אמיתי – זה שיכול לרדת אל מעמקי הלא-מודע ולפגוש שם את הלא-אגו, שהוא מטבעו נחוה כ"הקדוש" או "האלוהי". זהו הנומינוזי. מפגש זה הוא המפגש המיסטי. אבל האדם המערבי יש לו בדרך כלל אגו חסר גמישות שהוא אסיר של מודעותו והוא יכול בקלות להכחיש את תלותו המועצמת בכוח המיסטי שהודות לו הוא חי, שמתקיים בתוכו כ"עצמי" יוצר ויצירתי. בכל עימות בין האגו לבין הנומינוזי נוצר מצב שבו האגו יוצא מתוך עצמו, מתוך קונכיית מודעותו, וכאשר הוא חוזר הוא כבר איננו אותו אגו כפי שהיה. הוא עבר מטמורפוזה. פרו של מפגש זה הוא ההתגלות. אך ההתגלות הזו מתפרשת מעבר לכל תולדות הדתות. וזה מדוע? זה מכיון שאפשר לכנות את האדם המיסטי אדם רליגיזי כי חייו הם רצף של מפגשים עם הנומינוזי. אך אין שום הכרח שהוא יאמין באלוהים במובן הדתי. כשאנו מתבוננים באופי הרב-צדדי של התופעות המיסטיות אנו רואים שהן יכולות לשאת צורות דתיות וגם אתיאטיסטיות, גם פאן-תיאיטיסטיות וגם פאן-אנתיאיטיסטיות. אבל הן גם יכולות להיות מטריאליסטיות וגם ספיריטואליסטיות, גם אקסטרורטיות וגם אנטרורטיות, אישיות או טרנספרסונאליות. ואפשר להגיד שהחוייה של הפגישה עם האלוהי כהרפתקה קדושה איננה אלא צורה אחת של המיסטיקה ואיננה בהכרח הצורה השכיחה ביותר וגם לא בהכרח המשמעותית ביותר. אך המכנה המשותף לכל החוויות המיסטיות הוא האינטנסיביות שלהן ושכל פעם הנומינוזי מופיע כאנטיתזה של המודע.

החוייה הזו מופיעה כמשהו אחר וזר. כמשהו חופשי. משהו שלא ניתן להגדירו ולהנהירו. אך לאחריה הוא חש פרטנר. הוא חש שותף ובן לוויה של הנומינוזי ושהאגו שלו צריך להיות מוכן לקבל בדבקות את מה שיבוא.

מציאותן של חוויות אלו היא אחת מעובדות היסוד של הקיום האנושי. כך שאם נדבר על המיסטי כהגדרת המפגשים הללו והתמורות שהם מחוללים, יוצא שהקטגוריה המיסטית היא קטגוריה יסודית של החווייה האנושית. לתחום המפגש הזה ניתן לקרוא תחום היצירתיות. אבל זה מנקודת הראות של האישיות כל כולה, ואילו מנקודת ראות של המודעות עצמה, מדובר בתחום של "הריק", "האין". החווייה האנושית של האין היצירתי היא שגרמה לאדם להשליך על דמות הבורא את הבריאה מתוך האין. זה לא רק בתיאולוגיה של היהדות והנצרות אלא בכל חווייה דתית מיסטיטית. הריק היוצר מצוי במרכזה של כל חווייה מיסטיטית הסובבת את האלוהות הנסתרת. את התהליך הזה אי-אפשר להכיר כשהוא לעצמו. אבל הוא המעיין הכי עמוק של החיים היצירתיים. מכאן הטעם בכינוי "הומו-מיסטיקוס".

את מרכז ה"אין היוצר" הפסיכולוגיה האנליטית מכנה "העצמי" (self). בתהליך האינדיבידואציה מרגיש האדם את עצמו לא רק אגו אלא גם לא-אגו, וכך נוצר הציר אגו-עצמי (ego-self). מכיון שחווית הנומינוזי היא תמיד חווית הכוליות והקול הפנימי שמביא את ההתגלות, לא ניתן להמנע מכך שהאגו יכנס לקונפליקט עם הדוגמות ועם הדעות המקובלות של הנורמטיביות החברתית. לכן קל להבין שהחווייה המיסטית מנוגדת לתכנים הדומיננטים וגם לתכני המוסכמות החברתיות ולפיכך יש בה תמיד אופי מהפכני. החווייה המיסטית היא תמיד אנטי-קונבנציונלית, היא אנטי-דוגמתית. זה מכיון שחווית הנומינוזי היא תמיד חדשה ומחדשת ומתחדשת. ההיסטוריה מלאת דוגמאות של מיסטיקונים שלא רצו להסתכן בכך שיאשימו אותם בכפירה. אנחנו לא צריכים לשכוח שלכל תרבות היה ה"פולסא דנורא" שלה, והחשש היה גדול ומוצדק. המיסטיקנים הללו היו מוכרחים לעשות פשרה מודעת ולתרגם את החוויות המיסטיות בחזרה לשפה המתאימה לדוגמות שהיו מקובלות בזמנם. אולם אם לא ניקח בחשבון התאמות אלו נוכל לראות את התבלטות המודעות של הפרט בתוך החווייה המיסטית. דרגות התפתחות המודעות מאפשרות להבחין בשלבים בחוויות המיסטיות. נוימן הבחין בשלושה שלבים: הראשון הוא השלב הקדמון של המקור, המעיין. השלב השני הוא שלב גבוה והוא

שלב המאבק עם הדרקון. זה הגבור הנאבק על חירותו ועל עצמאות דרכו, והשלב האחרון הוא שלב המוות, הנצחיות, שלב המעבר. אנו נראה שגם מן השלב הראשון וגם מן השלב השני ולעיתים גם מן השלישי האדם יכול לעשות גרסיה לשלב האורובורי השלילי, השולל הכל (על כך להלן). זה נוגע לא רק להתפתחות הפרט אלא גם לתקופות בחיי הפרט. התופעה המיסטית תמיד תלויה ביחיד ובשלב התפתחותו וזה אומר שמידת ההתגלות שבה הנומינוזי יכול להופיע תלויה מאד באישיות שבה מתרחשת ההתגלות.

עד עתה ראינו כיצד ומדוע האדם הוא הומו-מיסטיקוס. לפני שנוימן עובר לשלב האחרון של מסתו, הוא מצטט אמרה תלמודית ממסכת סנהדרין: "אלוהים והאדם תאומים הם" ונוימן מוסיף שבכוונתו בהמשך המסה לרמוז כיצד הטבע הדואלי של האדם מביא למטהמורפוזה בלתי פוסקת באדם המיסטי.

בחלקה השני של המסה נוימן חוזר על שלושת השלבים של המיסטיקה: המקור, המאבק עם הדרקון, המוות והמעבר. הצורות של שלב המעיין מופיעות אצל האדם הפרימיטיבי. אנו יודעים שהילדות מלאת חוויות מיסטיות. אישיות הילד פתוחה לקראת הכוחות הנעלמים של הפנים וכוחות החוץ. בהיות האגו בלתי מגובש, אין הילד יכול להכיל את עצמו כל כולו. מסיבה זו הילד נותר פתוח לקבלת העולם הטרונספרסונאלי והוא רגיש אליו. הילד נשאר פתוח גם למעיין הפנימי וגם למקרוקוסמי. החוויה של שלב המעיין היא מפגש עם המכלול הגדול. עם הכוליות. לפיכך אנו מוצאים בצירוי ילדים את מוטיב המאנדלה בכל סגנונותיו. וזו גם סיבה שבגללה כשהילד צריך לפתח את האגו שלו בנפרד מהעצמי הילד מתייצב בפני משימה קשה ביותר.

כשגיל ההתבגרות חלף ואנו יכולים לדבר על אדם בוגר, הסכנות אינן נדירות יותר. בכל פעם שהאגו חוזר לחיי יומיום לאחר שינוי כלשהו, ניתן לדבר על מיסטיקה חיובית שיכולה לגרום לשינוי חיובי, אולם כשהנסיון המיסטי חוטף את האגו אל מחוץ לחיי יומיום או כשהאדם מחליט מתוך בחירה להתנזר מחיי יומיום, אזי אנו מדברים על מיסטיקה נגטיבית, מיסטיקה שוללת כל. הכיוון הנבחר תלוי ומותנה במצב האגו לאחר החוויה המיסטית.

כפי שכבר אמרנו, מיסטיקן שעובר דרך כל השלבים של האינטרוברסיה המיסטית ועובר אל המצב של האין וחוזר עם עמדה חיובית אנחנו יכולים לראות אותו כמייצג את המיסטיקה החיובית שיכולה לשנות את החברה ויש לו השפעה גם אם הוא חי כמתבודד. לעומת זה ישנם מיסטיקנים דתיים שחיים בחברה ושהעמדה שלהם היא עמדה של שלילת האדם, שלילת חיים. אותם יש לכנות מיסטיקנים אורובוריים, ניהיליסטיים. ניהיליסטיים שולל את החירות, את המודעות, את האגו, את כל התפתחות האישיות. הוא בעצם דוחה בלא ידיעה את הבריאה כולה. הוא דוחה כל קונפליקט, כל סבל. הוא נמנע מן הספק ושואף לקיום-ללא-קיום. הם נמנעים מלחוות את הקוטביות, את הקוטביות הכוללת גם את השטן, גם את הרוע, את האשמה, את החטא ואת המוות. הם אינם נתונים במאמצי אינטגרציה אלא חותרים בכיוון של דה-אינטגרציה ורגרסיה. המאפיין אותם זה לא התגברות הנומינוזי אלא התגברות הפאזה הנחותה של המודעות. זו הסיבה שבין המיסטיקאים האורובוריים נמצא אנשים בעלי אגו חלש ובעלי פאתולוגיה וגם פסיכופאטיה. המיסטיקן האורובורי מנסה להמנע בדיוק מן היסוד של המאבק עם הדרקון. הוא רוצה להמנע מקבלת החיים בעולם הזה באופן שלם. נוימן הרבה לדבר על המיסטיקנים האורובוריים מכיון שבזמנו (1948) היו הרבה כאלה, מה שאפשר לקרוא "מיסטיקנים בגרוש" (כמו בימינו). היו אלה אנשים שרצו לבנות את כוחם על חולשות אנוש ונוימן רצה לבור את הבר מהתבן.

האגו מוכן להאבק עם הדרקון רק לאחר שהשלים עם כל הפרדוקסים ועם כל הספקות. בניגוד למיסטיקה האורובורית, המיסטיקה של המאבק עם הדרקון מבקשת להתאים את האדם לקוטביות של החיים. הקו המאפיין את המאבק עם הדרקון הוא הקו של הברית הפנימית העמוקה של האגו עם נוכחות של מציאות פנימית עליונה, עם ההבט הפנימי של הנומינוזי. ברית פנימית זו היא הקובעת את הטבע הנומינוזי והיא שקובעת את טבע המאבק עם הדרקון. הן המיתוס של הגבור והן המיתוס של התחייה מגיעים לפסגתם במפגש המיסטי של האגו ושל העצמי ומשם יוצא האגו כשהוא מחוזק הודות להיבט הנומינוזי שפיתח. אם אנו מבינים היטב את המיסטיקה של המאבק עם הדרקון על כל ממדיו אנו יכולים להבין את חשיבותו להתפתחות האני. המיסטיקה של הגבור היא מיסטיקה של יעוד ושליחות. אלה נובעים מן הפגישה עם העצמי ולכן אין לזה חשיבות אם מפגש זה יתבטא במציאות החיצונית או הפנימית, או במעשה האומנות, או בדת או בדרך של מטמורפוזה פנימית של האישיות. אמרנו שהאופי הנומינוזי שהופיע בשלב המיסטיקה הגבוהה דורש מודעות ואגו חזק ויציב. האמירה הזו יכולה להביא למסקנה שהמיסטיקנים הנחשבים כמיסטיקנים מובהקים מקורם בטיפוס זה אולם הם "חזרו כתה" לשלב האורובורי. ואין הדבר כך. המיסטיקה האקסטטית, גם זו הכרוכה בהתרחקות

מן החברה, כמו המיסטיקה ההודית, הקתולית, או זו של התפילה או המדיטציה או המיסטיקה הקבלית, כל אלה אינן אורובוריות אלא הן שייכות למיסטיקה של הגבור. המהות של האקסטאזה אינה בשום אופן של האגו הנמוג בחביוני המיסטיקה האורובורית. נהפוך הוא. מהותה של האקסטאזה בתביעה הקיצונית מן האגו. האגו נדרש לחצות את גבולות האישיות הקודמת. אין זה מקרה שטקסים של סגפנות חמורה מלווים את המיסטיקה בעלת האופי הזה. נוימן חושב שהיגה נותנת בידינו דוגמא מאלפת לסוג זה של מיסטיקה. הוא אומר שכשהמיסטיקנים של היוגה מספרים על מאמצייהם העצומים במגמה להגיע לעל-מודעות, הם מוכיחים בכך שאין כאן כניעה ללא-מודע והתמוססות בתוכו, אלא כאן מודעות שהצליחה להשתחרר ומרכזת כבר איננו האגו אלא העצמי שמסביבו האגו סובב ואליו הוא נמשך. מובן שהאדם המיסטי יכול גם להתנהג באופן אנוכי. נוימן מצטט בקשר לכך סיפור חסידי בצדיק מפורסם שזכה לכינוי "הצדיק בעל מעיל הפרווה". וכל כך למה? כי יש איש שקונה לו מעיל פרווה ויש איש שקונה לו עץ לחימום ביתו. ומהו ההבדל בין השניים? שהראשון רוצה להתחמם ואילו השני רוצה לחמם גם את סביבתו. אצל המיסטיקן של הרמה הגבוהה קיימת חובה פנימית של הקרבה עצמית. להבט זה יש תוקף של חוק במיסטיקה הגבוהה. האיש נדרש באופן פנימי להקדיש מזמנו וממרצו לחברה. מיסטיקה זו מצווה לתרום לרווחה הרוחנית של החברה. זוהי מיסטיקה של אהבה, של חסד ושל חמלה. האהבה היא הבט שכיח של המיסטיקה הגבוהה. הסימבוליקה הארוטית של איחוד הניגודים היא מרכזית במיסטיקה זו. זה המרכיב של המפגש עם הקדושה.

ראינו שהמיסטיקה הגבוהה מתחילה במאבק עם הדרקון ולאחר זמן מקבלת את האופי של המיסטיקה של האהבה. אבל היא הולכת מעבר לכך ומגיעה לשלב האחרון. אחד ממאפייני השלב האחרון הוא שהאדם נהייה יותר שקוף לעצמו. הוא חדל להיות רק אגו, וגם העולם נהיה יותר שקוף ואינו עוד רק חזית ורק לא-אגו. בשלב זה העמדה המוחצנת והעמדה המופנמת מאבדות מכוחן, לטובת עמדה שלישית המאחדת גם חוץ וגם פנים. חווית המפגש של אגו ולא-אגו מגיעה לרמה יותר גבוהה. כאן החוויה המיסטית גבוהה יותר ומאפשרת חיים סימבוליים. זה מה שהקבלה מכנה הגאולה של הניצוצות האלוהיים בכל הזמנים ובכל המקומות. כאן מצטט נוימן את ידידו גרשם שלום, שרואה את התיקון כמגמה מרכזית בקבלה. עבודתו של המיסטיקן בשלב זה כוללת את איחוד האל עם העולם. מכאן שעבודת המיסטיקן היא איחוד החלקים שנפרדו מן האלוהות: השכינה, כלומר האימננטיות הנשית של האל, שהיא נודדת בגלות, אותה יש לאחד עם הטרנסצנדנטיות של האל. ונוימן מוסיף: גאולת הניצוצות הקדושים, פה ועכשיו, בכל פה ובכל עכשיו, היא מן התפקידים העיקריים של האדם. והתפקיד הוא גם אתגר וגם עימות. וזה אתגר ועימות לא רק ברמה הכללית אלא זה תפקידו של כל יחיד, וזה מכיוון שבכל יחיד קיימים הניצוצות שמבקשים גאולה. כאן מביא נוימן סיפור חסידי: לפני יום הכפורים הרבי מגור דיבר אל המסובים ואמר: רבינו הלל אמר "אם אין אני לי מי לי". כל אחד צריך לבצע את חובתו כלפי עצמו בעצמו. והוסיף רבינו הלל: "ואם לא עכשיו אימת". אבל מתי יהיה "עכשיו" זה? עכשיו זה לא יתקיים אף פעם מיום בריאת העולם ועד עולם. לפניו היה עכשיו אחר; אחריו יהיה שוב אחר, וכמו שנאמר בזוהר: הבגדים של הבוקר אינם הבגדים של הצהריים. והרבי מגור מפרש זאת כך: העכשיו העכשווי הזה, שום עכשיו אחר אינו יכול לפצותו, כי מסיב לכל עכשיו קורן האור שלו. וכאן מוסיף נוימן ואומר: משרכש לו האדם את השקיפות המיסטית של השלב האחרון, מופיע החזון של האיחוד. אבל חזון זה של האיחוד גם הוא קשור לאחדות של ההווה של היחיד. גם פה ההופעה של הנומינוזי תלויה בהתפתחות האישיות. אבל אחדותו של האדם בשלב זה היא מאד פרדוקסאלית, כמו כל דבר שמתרחש בדרגה זו. בשלב זה האדם חי באופן שלם בתוך העולם אך גם מחוץ לעולם. הוא מתקיים בתוך הנומינוזי אך מרגיש בתוך עצמו כבתוך ביתו הארצי. בתוכו גם המילה היוצרת וגם הדממה. הוא חי גם בריבוי וגם באחדות. אדם זה, לדעת נוימן, מצוי בדו-שיח מתמיד עם העצמי, ממנו הוא מקבל את ההכוונה והאגו מרגיש את המשמעות של הכוונה זו. האדם חי באינטימיות שמתבטאה בסימבולים של ידידות, באינטימיות אחדותית של האגו והעצמי. האינטימיות הזו מהווה פיצוי לבדידות הגדולה של האדם בתוך היקום. אפשר להתריס כנגד נוימן שכשהוא מדבר על המיסטיקה של השלב האחרון הוא בעצם עובר את גבולות הפסיכולוגיה. ונוימן משיב על כך שזה נכון ולא נכון באותה עת. נכון לומר שהעצמי חורג מן התחום הפסיכולוגי. הוא אכן טוען שהעצמי הוא אולי פרה-פסיכולוגי ואקסטרופסיכולוגי. לא ניתן לדעת באיזו מידה העצמי קיים בטרם פסיכולוגיה ומחוץ לפסיכולוגיה. לעובדה שהעצמי קיים לפני ומעבר לפסיכולוגיה יש חשיבות מכרעת עבור השלב האחרון של המיסטיקה, שהוא גם השלב של המוות ושמעבר לו, ושאלו יכולים גם לקרוא לה המיסטיקה של

השארות הנפש. כפי שתהליך האינדיבידואציה הוא תהליך פרוגרסיבי ולא רגרסיבי, כך גם המיסטיקה של השלב האחרון היא הצורה הכי שלמה והכי מכילה של המיסטיקה הגבוהה. כשמגיעים למצב זה של שקיפות, הבריתות עם העצמי אינן זמניות כמו בעבר – זו קרינה שמכילה את הכל ובמצב זה האגו חווה את הנומינוזי בכל המקומות ובכל הזמנים.

נדמה לי שהאופן הנכון לסיים הרצאה זו הוא לצטט את דברי נוימן עצמו בסיום המסה:

מתחילת חייו, אישיות האדם נמצאת בתנועה מיסטית בלתי פוסקת, כשהוא פונה פנימה אל העצמי והחוצה אל העולם. בפגישות מחודשות שוב ושוב, האדם המשתנה בלי הרף עובר מילדותו את כל השלבים של המיסטיקה הטרנספורמטיבית ובדיוק כמו שהתחלה של המיסטיקה של המעיין משתרעת לאחור לתחום בלתי מוכר שהוא קודם להופעת האגו, כך גם הסוף של המיסטיקה של השארות הנפש משתרעת לתחום הקיים אחרי שהאגו כבה. העובדה הבלתי מוסברת שעצם המרכז עצמו של האדם הוא כוח יצירתי בלתי מוכר שחי בתוכו ומייצב אותו לצורות ולשינויים המתחדשים תמיד, הסוד הזה שמלווה אותו לאורך כל חייו הולך אתו לתוך המוות וגם מעבר. וכך המעגל נסגר והאדם מסיים את חייו כפי שהוא התחיל אותם כהומו-מיסטיקוס.

Links